

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 107-128, February 2013

**TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU'DA YUMUŞAK GÜÇ OLMA
ÇABASI: "BATIYA DOĞRU AKAN NEHİR" BELGESELİ
ÜZERİNDEN BİR OKUMA**

*TURKEYS' EFFORT THAT TO BE 'SOFT POWER' IN THE MIDDLE EAST: A
READING OVER THE DOCUMENTARY OF THE RIVER FLOWING
WESTWARD*

Öğr. Gör. Dr. Serpil AYDOS

Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Abstract

With the support of the Promotion Fund of the Prime Ministry and Turkish Radio and Television Corporation (TRT) produced by the Bahçeşehir University, the documentary of *The River Flowing Westward* (*Bati'ya Doğru Akan Nehir*) was screened for in 2011. Turkey's effort that to be 'soft power' in the Middle East in recent years is one of the reasons to production of the documentary. Turkey's this effort required to revised their policies and values and create a new perspective related with the region.

The documentary of *The River Flowing Westward* is a project that exactly produced with this purpose. There is a narrative in the documentary which speak not only on behalf of the Turks, but also on behalf of eastern peoples in general, Middle Eastern peoples in particular. Due to establishment of the narrative over Mesopotamia and the Middle East, *The River Flowing Westward* is a project that easily be able to adopt by the region peoples. Historical information's, assertions, thoughts which were given in the documentary are especially in support of Turkish foreign policy related

with Middle East. In order to put forward this assertion, discourse analysis technique for analysis of the documentary was used. Turkey's representation of self-positions in the region, its approach to the Middle East and the representation mode of the region, its relations over Islam with Muslim people of the regions, has been analyzed by signifying practices in the film. Discourses and displays in the film, beside textual features, were examined in the context of Turkey's historical and current Middle East policies. To perform a more systematic analysis, the data were analyzed under the heading of "The Birthplace of Civilization: Anatolia and Mesopotamia", "East-West Comparison", "Islamic Tolerance and the Contributions of Islam to Science", "Turkey as a Bridge Between East and West and AK Party Rule".

Key Words: *The River Flowing Westward (Batı'ya Doğru Akan Nehir)*, Documentary, Turkey's Middle East Policy.

Öz

Başbakanlık Türk Tanıtma Fonu ve TRT'nin desteğiyle, Bahçeşehir Üniversitesi tarafından çekilen *Batı'ya Doğru Akan Nehir* belgeseli, 2011 yılında gösterime girmiştir. Türkiye'nin son yıllarda Ortadoğu'da 'yumuşak güç' olma çabası, belgeselin çekilmesinin ardındaki saiklerden biridir. Türkiye'nin bu çabası, bölgeye ilişkin politika ve değerlerini yeniden revize etmesini ve yeni bir perspektif oluşturmasını gerektirmiştir. *Batıya Doğru Akan Nehir* belgeseli tam da bu amaçla gerçekleştirilmiş bir projedir. Belgeselde yalnızca Türkler adına değil, genelde tüm Doğu halkları, özelde de Ortadoğu halkları adına konuşan bir anlatı hakimdir. Anlatının bu denli Mezopotamya ve Ortadoğu üzerinden kurulması, *Batıya Doğru Akan Nehir*'i bu bölge halklarının da rahatlıkla sahiplenecekleri bir proje olarak ortaya koymaktadır. Belgeselde verilen tarihi bilgiler, ortaya atılan savlar ve düşünceler özellikle Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politika vizyonunu destekler mahiyettedir. Çalışmada bunun ortaya koyulabilmesi için belgesel üzerinde söylem çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. Türkiye'nin bölgede kendisini konumlandırış şekli, Ortadoğu'ya bakışı ve bu bölgeyi temsil ediş biçimi, bölgenin çoğunluğu Müslüman olan halklarıyla İslamiyet üzerinden kurmaya çalıştığı ilişki, filmdeki anlamlandırma pratikleri yoluyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Filmdeki söylem ve görüntüler, metinsel özelliklerinin dışında, Türkiye'nin tarihsel ve güncel Ortadoğu politikaları bağlamında incelenmiştir. Analizin daha sistematik yapılabilmesi için veriler "Uygarlığın Doğum Yeri: Anadolu ve Mezopotamya", "Doğu-Batı karşılaştırması", "İslami Hoşgörü ve İslam Dininin Bilime Katkıları", "Doğu ve Batı Arasındaki Köprü Olarak Türkiye ve AK Parti İktidarı" başlıkları altında kategorilendirilerek analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Batıya Doğru Akan Nehir*, Belgesel, Türkiye'nin Ortadoğu Politikası.

Giriş

Batıya Doğru Akan Nehir belgeseli, Başbakanlık Türk Tanıtma Fonu ve TRT'nin desteğiyle, Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından büyük bir bütçeyle hazırlanmıştır. Basın duyurusunda, belgeselle dünya kamuoyunun dikkatini, uygarlığın gerçek doğum yeri olan Ortadoğu'daki iki nehrin arasına, Mezopotamya'ya çevirmenin amaçlandığı ifade edilmiştir. Bunun yanında bu projenin, 11 Eylül saldırılarından sonra dünyaya yayılan Doğu ve İslam muhalefetine karşı insanlığı daha dengeli bir bakış açısıyla buluşturmak için hayata geçirildiği belirtilmiştir (“Batıya Doğru...”). Bu çalışmada, bu şekilde iddialı amaç ve hedeflerle ve yine iddialı bir bütçeyle yola çıkılan belgeselin, Türkiye'nin son yıllarda bölgesinde yumuşak güç olmaya dönük iddiasıyla ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Belgeselde verilen tarihi bilgiler, ortaya atılan savlar ve düşünceler özellikle Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politika vizyonu ile ilgilidir. Çalışmada bunun ortaya koyulabilmesi için belgesel üzerinde söylem çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. Belgesellerin de dahil olduğu kitle iletişimi, özellikle de iktidar odaklarının söylemleriyle dolayımlanmış “toplumsal anlam”ın oluşturulması sürecinde son derece etkin rol oynar. Bu bağlamda Türkiye'nin bölgede kendisini konumlandırış şekli, Ortadoğu'ya bakışı ve bu bölgeyi temsil ediş biçimi, bölgenin çoğunluğu Müslüman olan halklarıyla İslamiyet üzerinden kurmaya çalıştığı ilişki filmdeki anlamlandırma pratikleri yoluyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Söylem çözümlemesi bağlama ilişkin bir çözümleme olduğundan, filmdeki söylem ve görüntüler, metinsel özelliklerinin dışında, Türkiye'nin tarihsel ve güncel Ortadoğu politikaları bağlamında incelenmiştir. Bu çerçevede öncelikle belgeselin çekilmesinin ardında yatan motivasyonu belirlemek için Türkiye'nin tarihsel süreçte Ortadoğu bölgesine yönelik politikalarıyla birlikte, bölgeye dönük bugünkü politikaları da değerlendirilecektir. Ardından özellikle bir televizyon türü olarak karşımıza çıkan belgesellerin, iktidarlar tarafından kullanımına yönelik teorik bir tartışma yürütülecektir. Son olarak belgesel “Uygarlığın Doğum Yeri: Anadolu ve Mezopotamya”, “Doğu-Batı karşılaştırması”, “İslami Hoşgörü ve İslam dininin bilime katkıları”, “Doğu ve Batı Arasındaki Köprü Olarak Türkiye ve AK Parti İktidarı” başlıkları altında kategorilendirilerek analiz edilecektir.

1. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve “Yumuşak Güç” Kapasitesi

“*Batıya Doğru Akan Nehir*”i daha önce devlet desteğiyle¹ çekilen diğer filmlerden ayıran en önemli husus, Türk ulusal kimliğinin dayandığı referanslardaki

¹ 45 dakikalık 20 bölümden oluşan *Batıya Doğru Akan Nehir*, Başbakanlık Türk Tanıtma Fonu ve TRT'nin desteğiyle, Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından hazırlanmış ve yapımı 8-10 milyon TL'ye mal olmuştur. Belgeselin hazırlık ve çekim çalışmaları toplam 4 yıl sürmüştür. 16 ülkede, 200 civarında düşünür, sanatçı, bilim adamı ve politikacıdan da görüşler alınarak

keskin değişimi çok net bir şekilde ortaya koymasındır. Bu değişim AKP'nin ideolojik referansları kadar, Türkiye'nin küresel ve bölgesel dönüşümlerle birlikte değişen dış politikasıyla ilgilidir. Kimi çevrelerce "yeni Osmanlılık" olarak adlandırılan bu dış politika yaklaşımı Turgut Özal'ın politikalarıyla belirginleşmeye başlamış, AK Parti iktidarı döneminde yoğun bir şekilde uygulamaya koyulmuştur. Bu görüş Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olması yanında bir Akdeniz ve Ortadoğu ülkesi olduğu fikri üzerine inşa edilmiştir. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen ülkelerle ilişkilerde din, kültür ve gelenek gibi unsurları içeren ortak geçmişin kullanılması ile Türkiye bölgede daha önemli bir uluslararası aktör haline gelecektir (Karadeli, 2007;38).

AKP Hükümeti'nin Ortadoğu politikalarını daha iyi anlamak için Türkiye'nin yakın tarihteki Ortadoğu politikalarına kısaca değinmek faydalı olacaktır. Tek partili yıllarda Türk dış politikasında güvenlik kaygısı belirleyici olmuştur. Çok partili siyasal yaşamla birlikte bazı kırılmalar görülse de Tek Parti Dönemi'nde duyulan güvenlik kaygısı devam etmiş ve Türkiye'nin Sovyet Bloğu karşısında Batı endeksli bir politika benimsemesine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları da Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerinin gelişmesi sonucunu doğurmamıştır. Tam aksine, 1950'li yıllarda Batıcılık dış politikanın başat ölçütü olmuş, bu da bölge halkı nezdinde Türkiye'nin imajını zedelemiştir. 1950'li yıllarda 'aktif taraflılık' politikasını izleyen Türkiye adeta Batı'nın bölgedeki temsilcisi olarak hareket etmiştir. Türkiye'nin Arap devletlerinden bu şekilde uzaklaşması, Soğuk Savaş'ın aynı kampa girmeye mecbur bıraktığı Türkiye ve İsrail yakınlaşmasında belirleyici olmuştur. 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşları, 1975-1990 arası dönemde yaşanan Lübnan iç savaşı, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali, 1980-1988 arasında yaşanan İran-İrak Savaşı gibi olaylar ve büyük devletlerin bu olaylarda oynadığı aktif roller, Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmesini engellemiştir. 1980'li yıllarda, İran'daki İslami devrim, terör ve su sorunu gibi meseleler Türkiye'nin bölgeye bakışında belirleyici olmuş ve Ortadoğu'ya yönelik mesafeli duruş sürdürülmüştür. Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin yıkılması, Türkiye'nin güvenlik açısından rahatlığa kavuşmasını ve hareket alanının genişlemesini sağlamış olsa da, Irak'ın Kuveyt'i işgali yeni döneme damgasını vurmuş ve Batılı güçlerin bölgeye askeri olarak yerleşmesi sonucunu doğurmuştur. 1990'lı yıllar ise genel olarak Türk dış politikasında bir yön arayışının devam ettiği ve bazı uzmanların "idare-i maslahat" olarak tanımladığı bir dönemdir (Çiftçi ve Ertugay, 5-7). 2000'li yıllarda ise AKP iktidarı ile birlikte, Ortadoğu'ya yönelik olarak ekonomik ve siyasi alanda ciddi bir yakınlaşma çabası içine girilmiştir. Bu yakınlaşma bazı çevrelerce AKP'nin İslami referanslara dayanan geçmişiyle ilişkilendirilse de, Tarık Oğuzlu'ya göre Türkiye'nin dış politikada Ortadoğu'ya yakınlaşmasının nedeni

duygusal ve romantik olmaktan çok gerçekçi ve pragmatikti. O'na göre bu yakınlaşmaya neden olan iki etken vardı: Birincisi, Türkiye'nin AB'ye kurumsal anlamda yakınlaşmaya başladığı sırada, Türk halkının AB'ye giriş sürecini tartışmaya başlaması ve AB'nin kendi içinde yaşadığı krizler nedeniyle Türkiye'deki elitlerin, Avrupa'nın kendi sorunlarını çözmedikçe üyeliği uzak bir ihtimal olarak görmesiydi. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye nihai katılımı, Ortadoğu'yla ilişkilerinde daha etkin olmasını gerektirebilirdi. Bu nedenle Türkiye bölgede istikrarın sağlanması için çabalarını hızlandırdı. İkinci neden de Irak'ın ABD tarafından 2003'te işgaliydi. Bu gelişmenin ardından Türkiye'nin Amerika ile ilişkileri ne Soğuk Savaş dönemindeki gibi "müttefik" ne de 90'lardaki gibi "stratejik ortaklık" biçiminde tanımlanabilirdi. Artık Amerika'nın hem "müttefik" hem de "güvenlik için potansiyel tehdit olduğu" şeklindeki fikirler duyulmaya başlanmıştı. Bundan böyle Türkiye'nin ABD ile ilişkileri, Avrupa'dan çok Ortadoğu'daki gelişmelerden etkilenecekti. 2007 genel seçimlerinden önceki süreçte, Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından Ortadoğu'yla ilgili sorunların altı çizildi. Kuzey Irak'taki artan Kürt varlığıyla baş edebilmek ve buna bağlı olarak PKK'nın artan terör tehdidi bu sorunlardan biriydi. Türkiye artık Yunanistan ya da belirli AB politikaları nedeniyle tehdit hissetmiyordu. Bunun yerine Ortadoğu'daki, özellikle de Irak'taki gelişmeler Türkiye'nin güvenlik çıkarlarında daha önemi hale geliyordu. Tüm bu politik süreçlerin yanında, Türk elitleri Türkiye'nin ulusal kimliğinin doğulu okunuşunu artan bir şekilde fark ettiler. Yani Osmanlı'nın kalıtı ve İslami karakterinin Batı'yla ilişkilerinde maliyetten daha çok fayda getireceğini fark ettiler. Bu da gözlemcilerin öne sürdüğü gibi Türkiye'nin yüzünü Batı'dan Doğu'ya dönmesi değil, Türkiye'nin Batı'ya karşı elini güçlendirecek stratejik bir hesaplamaydı (Oğuzlu, 2008;3-7).

Ortadoğu'yla yakın ilişkiler ilk olarak 1998 yılında Suriye ve Türkiye arasında yapılan Ankara Anlaşması'yla başlamıştır. O güne kadar Batı'nın ve İsrail'in güvenilir müttefiki olan Türkiye, bölgesel ve uluslar arası şartlar nedeniyle (örneğin Türkiye ve Suriye arasında PKK krizi bitmişti) Arap ülkeleriyle, özellikle de Suriye ile ilişkilerini iyileştirmeye başladı. Bu dönem aynı zamanda Batı'nın Arap ülkelerine demokratikleşme ve insan hakları konusunda telkinlerde bulunduğu bir dönemdi. Bu nedenle Türkiye "Müslüman, demokratik ve laik" bir ülke olarak model teşkil ediyordu. Özellikle 2003 yılında AKP'nin bir yandan AB yolunda ilerlemeye çalışırken, diğer yandan Arap dünyasına yönelik bir açılım politikası sürdürmesi, bu ülkelerin Türkiye'ye bakışında etkili olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki açılımı bazı kesimlerce "yumuşak güç" olma çabası olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'nin ortak tarih ve kültür birlikteliğinden gelen gücünü kullanarak bölgede önemli bir siyasi misyon yüklediği belirtilmiştir (Yağbasan ve Günek, 2010: 139-140).

'Yumuşak güç' kavramı ilk olarak Joseph S. Nye tarafından 1990 yılında ortaya atılmıştır. Nye tanım olarak yumuşak gücün, istenilen sonuçların aynısını

başkalarının da istemesini sağlama kapasitesi olduğunu belirtir. Ona göre küresel bilgi çağında kalpleri ve akılları kazanmak her zamankinden daha çok önem kazanmıştır. Nye ayrıca sadece askeri güç tehdidi ya da ekonomik yaptırımları kullanarak diğer ülkeleri değiştirmeye zorlamak yerine, dünya siyasetinde gündemi oluşturarak kendi yanına çekmenin öneminden bahsetmektedir. Bir ülkenin kültürü evrensel değerler içerdiğinde ve politikaları başkalarının da paylaştığı evrensel değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde, yarattığı etki nedeniyle, istediği sonuçları elde etmesi kolaylaşır. Bu nedenle evrensel olmayan, dar görüşlü politika ve değerlerin başka ülkeler üzerinde 'yumuşak güç' yaratması zordur (2005: 15-20). Bu bağlamda dış politika, yumuşak güç yaratmak için rekabete dayalı bir güvenilirlik yarışması haline gelmiştir. Bu nedenle bilgi çağındaki politikaların başarısı, geleneksel askeri ve ekonomik güce bağlı politikaların aksine "kimin hikâyesinin eninde sonunda kazandığına" bağlı olarak belirlenmektedir (Nye, 2005: 106). Ortadoğu'da yumuşak güç olmak hedefi, bu anlamda Türkiye'nin politika ve değerlerini yeniden revize etmesinin yanında, kendisine ve bölgeye ilişkin "hikâyenin" de yeniden yazılmasını gerektirmiştir. *Batıya Doğru Akan Nehir* belgeseli tam da bu hikâyenin yeniden yazılması girişimidir.

Türkiye'nin Ortadoğu açılımının temel dayanaklarını, AK Parti'nin dış politikasının mimarı olan Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" adlı eserinde görmek mümkündür. Ona göre, bölgedeki etnik ve dini farklılıkların stratejik hesaplarla tırmandırılması, bölgenin kısa sürede bir bunalım odağına dönüşmesine neden olmaktadır. Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanması, bölgedeki bu jeo-kültürel parçalanmaların doğurabileceği risklerin azaltılmasına bağlıdır. Bölgenin zengin jeo-kültürel arka planı parçalayıcı değil, tanıştırmacı ve bütünleştirici bir şekilde değerlendirilmedikçe, kalıcı bir bölge düzeni oluşturulamaz. Bu noktada Davutoğlu Osmanlı mirasına vurgu yaparak, bölgede beş asır boyunca kalıcı bir düzen kurmayı başaran bu mirasa sahip olan Türkiye'nin, bu mirası kalıcı ve adil bir düzen kurabilmek açısından kullanabilmesinin hayati önem taşıdığını belirtir. Ona göre Türkiye artık bölgeye sırtını dönerek ya da bölgedeki küresel aktörlerin tavırlarına bağlı kalarak derin perspektifli bir bölge stratejisi geliştirmez (2011;331). Davutoğlu Suriye politikaları hakkındaki eleştirilere cevap verdiği bir konuşmasında:

"Tarihin doğru yanında mıyız, değil miyiz? Vicdanın yanında mıyız, değil miyiz? Yeni yükselen jeopolitiği mi destekliyoruz? Bizi bölen çizgi budur. Bizi bölen çizgi mezhep değil, zihniyet çizgisidir. Bu çizgiyi anlayan Sünniler, Hıristiyanlar, Şiiiler, Dürziler tarihin doğru tarafında, anlamayanlar yanlış tarafındadır. Bunları anlamayan bir Sünni diktatör, bir Şii diktatör tarihin yanlış tarafındadır."

dedikten sonra Türkiye'nin bölgede izlediği politikayla "yumuşak güç" kullandığını bizzat dile getirmiştir ("Dışişleri Bakanı Ahmet...). Davutoğlu gerek "komşularla sızır sorun" politikası açılımıyla, gerekse de yukarıda verilen "vicdanın yanında" olmak; "diktatörlerin yanında yer almamak" gibi söylemlerle de, yumuşak güç olmanın gereği olarak evrensel değerlere ve insan haklarına sahip çıkan bir ülke görüntüsü

çizmektedir. Bununla birlikte, hem Tayyip Erdoğan hem de Davutoğlu'nun Filistin halkının yaşadığı sıkıntı ve zorluklar karşısında İsrail'e karşı aldığı tutum, bu konuda çok duyarlı olan Arap halklarının sempatisini kazanmalarına² ve Türkiye'nin bölgedeki yumuşak güç kapasitesinin artmasına neden olmuştur. Basına verdiği bir demeçte de Davutoğlu, Ortadoğu'daki her gelişmenin Türkiye'nin çıkarlarını ilgilendirdiğini belirttikten sonra, Türkiye'nin Ortadoğu'da bölgesel bir güç olduğunu ifade eden şu sözleri sarf etmiştir:

"Herkesin güvenliği için Ortadoğu bölgesinin etnik ve mezhebi kökeni ne olursa olsun, bütün toplumlar ve bütün ülkeler için bir güvenlik alanı haline dönüşmesini hedefliyoruz. Bu konuda çok büyük çaba gösteriyoruz. Türkiye, bölgedeki bütün ülkelerle en yakın teması olan, düzen kurucu bir ülke konumundadır" ("Davutoğlu: Türkiye...).

2. Belgesel-İktidar İlişkileri

Batı'ya Doğru Akan Nehir belgeselinin tanıtımı, Başbakan'ın da katıldığı çok gösterişli bir programla gerçekleştirilmiştir. Projenin "fikir babalığı"nı yaptığı ifade edilen Prof. Dr. Bekir Karlığa, belgeselin Türkiye'nin dünyadaki konumunu ve prestijini güçlendireceğini, gerçek bilgi, birikim ve değerlerini dünyaya tanıtaacağını ifade etmiştir. Yine verilen beyanatlardan, proje ekibinin amaçlarından bir diğerinin, uygarlığın gelişimini, bugüne kadar yapıldığı gibi Avrupa merkezci bir yaklaşımla tek bir bölgeye özgülenmesine karşı çıkmak olduğu anlaşılmaktadır ("Medeniyetlerin Bugüne Dek..). Filmi hazırlayan Bahçeşehir Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Enver Yücel ise, belgeselle ilgili yaptığı konuşmada dünyanın tek kutuplu dünyasından bugünün çok merkezli dünyasına geçildiğini, bunun en canlı örneğini de bölgesinde lider olma kararlılığıyla Türkiye'nin sergilediğini söylemiştir ("Batı'ya Doğru Akan Nehir'e ...). Bu beyanatlarda Türkiye'nin bölgedeki liderliğine vurgu yapılması, AK Parti'nin dış politika vizyonu ile doğrudan ilgilidir. Ahmet Davutoğlu'nun İkinci Büyükelçiler Konferansı'nda yaptığı konuşmasındaki bazı ifadeleri, adeta "*Batıya Doğru Akan Nehir*" in çekilmesinin ardındaki saikleri açıklar gibidir. Davutoğlu insanlığın yepyeni bir perspektife, felsefeye, düzen anlayışına ve bunu yansıtan bir uluslararası örgütlenmeye ihtiyacı olduğunu, bu ihtiyacın tam merkezinde ise Türkiye'nin olağanüstü coğrafyası ve tarihi olduğunu söylemiştir. Yine aynı konuşmada Türkiye'nin kadim medeniyetlerin hepsinden aşılınmış bir tarihle bugüne taşındığını, moderniteyi en güçlü şekilde yaşadığını, diplomaside çok köklü bir geleneğe dayandığını, bu nedenle de, bu köklü gelenekten gelen arka planla uluslararası düzene vereceği bir mesajı olması gerektiğini belirtmiştir ("Hattı Değil

² AKP'nin Ortadoğu politikasının Arap halkları üzerindeki olumlu etkisinin ortaya koyulduğu bir araştırma için bkz: Yağbasan, Mustafa ve Abdülsamet Günek (2010) "Arap Medyasında Türkiye'nin Değişen Siyasal Algısı" *Global Media Journal*, Sayı:1, Güz.

Sathı...). *Batıya Doğru Akan Nehir* belgeseli, bu mesajın, bir belgesel üzerinde somutlaşmış halidir. Türk Tanıtma Fonu ve TRT'nin belgesele verdikleri destek nedeniyle, bunun büyük oranda devlet eliyle çekilmiş bir belgesel olduğu ileri sürülebilir. Barker ve Galasinski devletlerin yalnızca politik formasyonlar değil, aynı zamanda sürekli yeniden üretilen ulusal kimlik yoluyla var olan kültürel temsil sistemleri olduğunu belirtirler (2001:125). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, belgeseller gibi 'gerçeklik' iddiası taşıyan kültürel ürünler üzerinde söz sahibi olmak devletler için önemlidir. Belgeseller, konu edindikleri meselenin tartışılmasında, öncelik kazanmasında, politika geliştirmeye yönelik önerilerin ortaya çıkmasında etkili olabilmektedirler. David Whiteman, "The Uprising of '34" adlı belgeseli ve yarattığı etkiyi değerlendirdiği çalışmasında, belgeselin tarih, hafıza, iktidar, sınıf, ırk gibi konuların konuşulması için uyarıcı görevi gördüğünü ortaya koymuştur (2004;62). Özellikle tarihi konuları ele alan belgeseller aynı zamanda hafıza ile de ilgilidir çünkü bu ikisi ilişkili ve örtüşen kavramlardır. Belgesel insanların kendilerini tarihle ilişkili olarak görmelerini cesaretlendiren bir araçsa bu, tarih ve hafıza arasındaki etkileşimin alanı olması nedeniyledir (Chanan,2007;257). Chanan belgeselin, yaşayan hafıza yoluyla tarihin kamusal inşasının gerçekleştirildiği bir form olduğunu ve aynı zamanda hem şimdiki hem de geleceğin arşivinde kamusal hafıza alanının genişletilmesi işlevini gördüğünü belirtmektedir (2007; 269). Carlebach ise belgesel ve propaganda arasındaki çizginin ince olduğunu belirtmektedir. Ona göre belgeselde önce kanaat sunulur ve bu nedenle propaganda suçlamasından kaçınması zordur. Doğrudan düşündürmeye ve duyguları harekete geçirmeye çalıştığı sürece belgeselin propaganda ile bağlantısı kurulabilir (1988; 25). Belgesel geleneğinden gelen akademisyenler ve film yapımcıları tarafından ortaya koyulduğu gibi, toplumsal meseleleri ele alan belgesellerin amacı hiç bir zaman basitçe rapor vermek ya da olgusal verileri sağlamak olmamıştır. Daima dış dünyadaki bir durumun, bir meselenin toplumsal önemi hakkındaki bir yoruma izleyicilerin de katılması amaçlanır. İlk olarak amaçlanan, izleyiciyi filmin yorumunun doğru olduğuna ikna etmektir. "Gözleme dayalı nesnellik", "nesnel akademik söylem", "insanlık durumu", "erdemler ve kahramanlık" gibi ortak duyuya hitap eden olgular ile demokrasi ve popülizmin partizan olmayan söylemleri, temsilsel stillerin ve dilin içine yerleştirilir. Bu filmlerin (üretici kurumlara, film yapımcılarına, tarihsel duruma göre politik ajandaları değişse de) hepsi belirli bir tipte bağlılık üretmeye çalışır. Dil, form ve stil, izleyiciyi film söylemi içinde bir topluluğun üyesi olarak 'biz' ifadesiyle konumlandırır. Bu da ya açık bir şekilde dış sesin birinci çoğul şahsı kullanmasıyla, ya da örtük bir şekilde kamera kullanımı veya dış sesin fiziksel ve ideolojik olarak izleyiciyi anlatıcının tarafında konumlandırmasıyla yapılır. Filme ya da o tarihsel ana bağlı olarak 'biz', 'insanlık', 'özgür dünya', 'ulus' vb. yer değiştirebilir (Ellsworth, 1991; 46).

Belgesel filmler kurgusal filmler kadar bilinçaltına doğru bilimsel ya da doğrudan bir rota sağlamasalar da, söylemsel formasyonların, dil oyunlarının ve retoriksel kurnazlıkların parçası olabilirler (Nichols,1991; 9-10). Belgesel filmciliği, bu

anlamada tarihsel süreçte ideolojik kullanımlara sık sık maruz kalmıştır. Bunun en önemli nedeni de, üzerinden kar sağlanabilen yapımlar olmadıklarından, çeşitli finansman kaynakları olmadan çoğalamamalarıdır. Bu finansmanı en kolay sağlayanlar ise hükümetler ya da benzeri kurumlardır (Rotha,1995;150). Bu nedenle çeşitli iktidar kurumlarının desteğiyle çekilmiş filmlerde, kimi zaman propaganda, kimi zaman da egemen anlatı ve ideolojilerin taşınması olgusuyla karşılaşmıştır. Bu tarz belgesellerde ya egemen yorumlar yeniden üretilir ya da geçmişte ötekileştirilmiş kimi kimlik tasavvurları, çeşitli güç ilişkileri, müzakereler ya da dönemin siyasi ve kültürel konjonktürüne göre sergilenen pragmatik tavırlarla, yeniden asli unsur haline getirilebilir. Türkiye’de doğrudan devlet eliyle ya da dışarıdan desteğiyle çekilmiş belgesellerde gözlenen bu olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ulusal kimliğin görece dışına itilmiş Osmanlı/İslami kimlik bugün ulusal kimliğin asli unsuru haline gelmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında çekilen belgesellerde yüzü tamamen Batı’ya dönük, homojen, modernleşen ve kalkınan bir ulus resmediliyordu. Bu kimlik tasavvurunda Doğu’ya, Osmanlı’ya ve İslami kimliğe yer yoktu. 1950’lerden sonra çekilen filmlerde ise “Doğu ve Batı arasında köprü” metaforunun kullanılması, Türkiye’nin “Doğulu” yanının reddedilmediği bir sürece girildiğini gösteriyordu. 1960’larda ve 70’lerde hızla gelişen, 1980’lerden sonra politik hayata damgasını vuran “Türk-İslam Sentezi” yaklaşımının etkisiyle çekilen filmlerde ise, her ne kadar Batı tekniği ve gelişmişliği ile arzu nesnesi olmaya devam etmiş, Türkiye’nin modernleşme ve Batılılaşma hedefinde bir değişikliğin olmadığı vurgulanmış olsa da, Osmanlı’ya ve İslami geçmişe itibarı iade ediliyordu (Aydos, 2010). Bu gün gelinen noktada, devlet desteğiyle çekilen *Batıya Doğru Akan Nehir* filmine bakıldığında, Osmanlı’nın ve “Doğulu” kimliğin ulusal kimliğin asli unsuru haline geldiği görülmektedir.

3.Yeni Bir Medeniyet Perspektifi: “Batıya Doğru Akan Nehir”

3.1. “Uygarlığın Doğum Yeri”: Anadolu ve Mezopotamya

Yirmi bölümden oluşan belgeselin tamamında sunulan tezlerden biri, geçmiş Doğu uygarlıklarının büyüklüğü ve evrensel uygarlığın gelişimine en az Batı uygarlığı kadar katkı sunduklarıdır. Bu doğrultuda Batı’nın kendini diğer medeniyetlerden üstün görmesinin yanlışlığı konusunda izleyici ikna edilmeye çalışılır. Bunun ispatı için özellikle medeniyetin doğduğu yer olarak Mezopotamya ve Anadolu’daki uygarlıklar anlatılmış, ardından da diğer Doğu medeniyetlerin tek tanrı inancını yaymaları ve bilimsel bilgiye yaptıkları katkılar, hem batılı hem de doğulu uzmanların anlatımlarıyla desteklenerek ortaya koyulmuştur. Belgesel Nemrut Dağı’ndan ve buradan görünen Mezopotamya topraklarından bahsederek başlamaktadır. Projenin “fikir babası” olarak takdim edilen Prof. Dr. Bekir Karlığa “birçok kültürün katkısına borçlu olduğumuz uygarlığımızın doğum yerinin bu iki nehir arasındaki topraklar” olduğunu ve Mezopotamya’dan kalkan kültür kervanının

dünyanın birçok yerine taşındığını söylemiştir. Ardından bahsi geçen toprakların, dünyanın en eski uygarlığına ev sahipliği yaptığının ortaya koyulması amacıyla, Anadolu sınırları içinde olduğu vurgulanan Göbeklitepe'de İnsanların avcı toplayıcı olduğu zamanlara dair yapılan kazılar gösterilmiştir. Göbeklitepe'den üçüncü bölümde tekrar bahsedilmiş ve 'din' olgusunun ilk defa burada doğduğu anlatılmıştır. Birinci bölümün devamında ise Çatalhöyük'te arkeoloji çalışmalarını yapan arkeologlar dinlenmiş ve dış ses aracılığıyla "Türkiye'nin güneyinde ürün ekiminin ve hayvan evcilleştirilmesinin bundan on iki bin yıl önce başladığına ve buradan yavaş bir şekilde Mezopotamya'ya ve Akdeniz'e yayıldığına dair kanıtlar" olduğu belirtilmiştir. Bu savı güçlendirmek için de bir batılının tanıklığına başvurulmuştur. Uzman olarak dinlenen Fergus Milton buğdayın ilk defa "Türkiye'nin güneydoğusunda" ehlileştirildiğinden bahsettikten sonra dış ses tarımın Doğu'da başlayıp adım adım Batı'ya doğru yayıldığını dile getirmiştir. Filmin devamında Mezopotamya'da ve Anadolu'da ortaya çıkan Sümer, Akad, Babil, Hitit gibi medeniyetlerin genel özellikleri ve o günün dünyası için ne kadar gelişmiş oldukları anlatılarak, 'imparatorluk' fikrinin de bu bölgeden çevresine yayıldığı vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde tek tanrı inancını yayan Hz İbrahim'in "şu anki Türkiye'nin sınırları içinde olan Haran'da, yukarı Mezopotamya'nın sınırları içinde" yaşadığına inanıldığı söylenerek, Ortadoğu topraklarının önemini altı yeniden çizilmiştir. Hıristiyanlığın anlatıldığı dördüncü bölümde ise Hıristiyanlığı ve monoteizm inancını Hz. İsa'nın değil, sonradan "Havari Poul" adını alan, "günümüz Türkiye'sinin sınırları içinde yer alan Tarsus'lu Soul" tarafından yayıldığı belirtilmiştir. Böylelikle gerek tek tanrı inancının, gerekse de Batı uygarlığının temel unsurlarından biri olan Hıristiyanlığın ortaya çıkıp yayılmasında söz konusu bölgenin işlevi vurgulanmıştır. Prof. Dr. Bekir Karlığa ikinci bölümde:

"Bu topraklar medeniyetin buluşma yeri, kültürlerin geçit noktası ve insanlığın medeniyet macerasının başlangıç yeridir. Doğu'yla Batı burada buluşma noktasında bulunduğu için, Doğu medeniyeti Batı'ya buradan, Yunan Adaları üzerinden intikal etmiş ve Yunan Adaları üzerinden gelen bilgelik ve felsefe geleneği de, buradan dünyaya yayılmıştır"

demektedir. Belgesel boyunca birçok kez Karlığa'nın benzer ifadelerine yer verilmiştir. Bu konu üzerinde ısrarla durulmasının nedeni, tarihsel süreçte batılı yazının, Yunan kültürünün Batı medeniyetine katkısını her fırsatta dile getirmesi, buna karşın Doğu uygarlıklarının katkılarının aynı ölçüde dillendirmemesidir. Nitekim belgeselin birinci bölümü biterken "Gelecek bölümde uygarlık tarihinde Yunanistan'a atfedilen payenin, Doğu'nun modern dünyanın inşasına yaptığı katkıyı gölgelediğini keşfedeceğiz" denilmektedir. Bekir Karlığa "Yunan medeniyeti'nin önemini göz ardı edemeyiz ama Yunan medeniyeti kendiliğinden doğmadı. Spontane oluşmadı. Kendinden önceki medeniyetlerden istifade ederek onu yeni bir konsept ve belli bir yorum içerisinde, Yunan üslubu içerisinde bize sundu" demektedir. Bu savın tarihsel arka planı, belgeselin ikinci bölümde anlatılmaya çalışılmıştır. İskender'in Truva ve Perslerle savaşı ve ardından Milet'i almasıyla klasik Yunan kültürüyle

tanıştığı hikaye edilmiş, ardından uzmanlar eşliğinde gösterilen kanıtlarla Yunan kültürünün Yakın Doğu kültüründen nasıl etkilendiği ortaya koyulmuştur. Örneğin Afrodit'in Babillilerin güzellik tanrıçası İştâr'la benzerlikleri batılı uzmanların tanıklığıyla anlatılmıştır. Akabinde ise dış ses: "İskender'in Doğu seferlerinde gördüğü üzere Doğu ve Batı ayrılmaz şekilde birbirlerine bağlıydılar ve İskender'in gururla kendisinin olarak kabul ettiği Yunan uygarlığı gerçekte Doğu kökenli bir kaynaktan doğmuştu" demektedir. İskender'in fetihleri, Babil'in alınışı anlatıldıktan sonra, yazının Mezopotamya'da bulunuşu, sonra Yakındoğu boyunca hızla yayılışı, Homeros hikâyelerinin Babil kökenli destanlardan alındığı, Thales'in güneş tutulmasını tahmin etmesinden 200 yıl önce Babilli astronomların ekinoksların, tutulmaların, gündönümlerinin kesin bir listesini tuttukları anlatılmıştır. Üçüncü bölümde de Yunan uygarlığının Ortadoğu uygarlıklarından nasıl etkilendiğini anlatmak için önce Yunanlıların, sonradan da Romalıların isimlerini değiştirerek tapmaya devam ettikleri tanrı panteonunun kökenlerinin Mezopotamya'ya dayandığı anlatılmaktadır. Bu savın güçlendirilmesi için kullanılan başka bir unsur da İskenderiye Kütüphanesi'dir. Bu kütüphanenin Babil'in sorgulayıcı yaklaşımını ve Yunan mantığını sergileyen Doğu ve Batı kökenli birçok bilgini kendine çektiği ve dünyayı değiştiren bir bilimsel yöntem doğurduğu belirtildikten sonra Aristo, Eflatun, Batlamyus gibi Yunanlıların bu süreçteki rollerinden dolayı büyük bir saygıyla anıldıkları, fakat Babilli astronomların da bilimin bu atalarının arasındaki yerlerini almayı hak ettikleri eklenmiştir. Belgeseldeki bu ifadeler, Batı'nın Yunan medeniyetine bu denli lütufkâr davranmasına gelen ilk eleştiriler değildir. 1950'li ve 60'lı yıllarda ortaya çıkan ve sağ-muhafazâkar fikirlere karşı konum alarak Batılılaşmayı savunan "Mavi Anadolu" akımı da Batı'nın Yunan medeniyetini kayırdığını düşünmüştür. Ancak bu akımın mensupları Yunan medeniyetinin karşısına, *Batı'ya Doğru Akan Nehir* belgeselinde olduğu gibi Ortadoğu uygarlıklarını değil, Anadolu uygarlıklarını koymuşlardı. Onlar, Batı medeniyetinin temelini oluşturan Yunan kökenli birikimin Anadolu'dan çıktığını öne sürmekteydiler. Özellikle Halikarnas Balıkçısı'nın bu konudaki görüşleri ilginçtir. Balıkçı ilkçağda Helen olmayan ne varsa, batılılar tarafından "inadına" küçümsendiğini söylemektedir. Ona göre batılıların Helenlerden başkasını hor görmeleri, yüzyıllarca Asya, Afrika ve Amerika halklarını "sömürülerine ıktırmuş" olmaları, kibirlerindedir (Balıkçı, 1977: 21). Yine Balıkçı'ya göre Anadolu efsanelerini kimin yazdığı belli değildir ve hepsi de Helenistan mitleri diye Helenistan çuvalına boca edilmiştir. Balıkçı şöyle devam eder:

"...Hiç kimse çıkıp da bağımsız insan kafasıyla 'yahu bunlarda Theseus, Hercules ve Persus'un kaba saba kahramanlıklarını anlatan Helenistan havası, kokusu yok. Bunlarda bambaşka bir insansal hava seziliyor..' dememiştir. Çünkü gözler çıplak, bağımsız gözlerle değil, batılı gözlükleriyle bakmaya alışmıştır" (1977: 273).

Türkiye içinden Batı'ya, Yunanistan'a ve Yunan kültürüne verdiği destek nedeniyle bunların dışında da serzenişte bulunanlar olmuştur. Ancak *Batıya Doğru Akan Nehir*' de farklı olan, Batı'nın bu tutumuyla yalnızca Türkiye ya da Anadolu'ya değil tüm Doğu uygarlıklarına haksızlık ettiğinin vurgulanmasıdır. Bu filmde Türkiye tüm Doğu'nun (ama özellikle Ortadoğu'nun) sözcülüğünü üstlenmiş durumdadır. Bu da belgeselin çekilmesine neden olan, bölgeye yönelik iddialı dış politika vizyonunun bir sonucudur.

3.2. Doğu-Batı Karşılaştırması

Batıya Doğru Akan Nehir' in bir proje olarak ortaya atılmasının nedenlerinden bir diğeri de, "medeniyetler çatışması/ayırımı" yaklaşımına karşı geliştirilen tepkidir ve filmin başlıca meselesini bu ayrıştırma teşkil eder. Film boyunca yer yer görüşlerine başvurulmuş bir diğeri kişi Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'dur. Onun, "Doğu-Batı ayrımını biz daha sağlıklı bir medeniyet perspektifi geliştirmek için ortak bir kültür havzası, bir havuz olarak görmek zorundayız" biçimindeki ifadesi belgeselin amacını ortaya koymaktadır. Sözü edilen 'daha sağlıklı medeniyet perspektifi'nin kurulabilmesi için, İslam uygarlığının Batı medeniyetine yaptığı katkının net bir şekilde ortaya koyulması gerekmektedir. Bu nedenle belgeselde 8. yüzyıldan itibaren Müslümanların Mısır, Mezopotamya, Hint, İran, Orta Asya ve Grek dünyasının bilim ve düşünce mahsullerini Arapçaya aktardığı bilgisinin üzerinde uzun uzun durulmaktadır. 12. yüzyıldan itibaren bunların Arapçadan Latinceye çevrilerek Batı Avrupa'nın gelişimine katkı sağladığı vurgulanarak, bir yandan Batı'ya medeniyetin yegâne kurucusu olmadıkları hatırlatılmak istenmiş, diğeri yandan da Doğu toplumlarına özgüven aşılama amaçlanmıştır. Belgeselin yedinci bölümü ise şu cümleyle açılmaktadır: "Bu Roma'nın çöküşünden sonra Ortadoğu'nun klasik medeniyeti kurtarmasının hikâyesidir." Bu bölümde çeviri hareketiyle Latince eserlerin Arapçaya tercümesi anlatılırken Batı'ya, sahip olduğu tüm değerleri ona kazandıranın, kültürünün temelinde yer alan bilgi birikimini "kurtaran" ın Doğu olduğu hatırlatılmaktadır.

Belgeselde yeni bir medeniyet perspektifi kurmaya yeltenilirken, bir şerh konularak, Batı'nın 'medeniyet' kavramını ne şekilde kullandığı üzerinde durulması gerekmiştir. 18. bölümde dış ses yoluyla 'medeniyet' kavramını tanımlamanın zorluğundan bahsedilmiş ve:

"...Sözlüklere bakacak olursak ileri bir gelişmişlik ve örgütlenme seviyesini anlatmak için kullanıldığını görüyoruz. Fakat bunun nasıl algılandığı kültürden kültüre farklılık göstermektedir. İşin garip tarafı şu ki 'medeniyet' kelimesinin kendisi başka insanlar üzerinde baskı kurabilmek için yanlış şekilde kullanılmaktadır"

denilmiştir. Ardından Prof. Dr. Richard Falk'a söz verilmiş, Falk, 'medeniyet' kavramının ideolojik açıdan bir üstünlük ifadesi olarak kullanıldığını ve bilhassa Batı medeniyetinin, batılı olmayan insanları boyundurukları altına almalarını haklı

çıkarmak için, bu ifadeyi kullanarak bir çeşit hak iddiasında bulunduğunu belirtmiştir.

Batı'nın Doğu'ya üstünlüğünü vurgulamak için Oryantalist eserlerde sık sık başvurulan Doğu-Batı ayrımı ve karşılaştırmasına bu belgesel çalışmasında da sık sık yer verilmiştir. Fakat buradaki ayrım ve karşılaştırma tepkisel bir şekilde, Batı'nın Doğu'ya bir üstünlüğü olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Örneğin belgeselin dördüncü bölümünde Hıristiyanlığın Yakın Doğu'da doğup buradan yayıldığı anlatıldıktan sonra, Batı'daki egemen görüşün aksine, bunun Hıristiyanlığın Doğu'nun bir ürünü olduğunun kanıtı olduğu belirtilmiştir. Ardından söz verilen Prof. Dr. Alparслан Açıkgenç, Hıristiyanlıkla Batı'ya aktarılan en önemli unsurun sevgi unsuru olduğunu söylemiştir. Açıkgenç'e göre "daha duygusal olan Doğu toplumlarına göre Batı toplumları daha akılcı ve bilimsel bir toplum eksensidirler" ve Hıristiyanlıktaki 'sevgi' unsuru bu anlamda Doğu'nun Batı'ya kazandırdığı bir olgudur. 19. bölümde ise küresel ısınma probleminin, Batı'nın etik, ahlak ve dinle ilişkisinin sorunlu olmasının bir sonucu olduğu değerlendirilmiş ve Doğu medeniyetinin bu konudaki üstünlüğü ima edilmiştir. Şöyle ki; tarih boyunca Doğu ve Batı'nın doğaya yaklaşımları konusunda belirgin bir farklılık olduğu belirtildikten sonra söz verilen Dr. Surin Pitsuwan, Doğu'nun felsefesine göre doğaya boyun eğmenin, saygı göstermenin ve onun ahengiyle uyum içinde yaşamının esas olduğunu, buna karşın Batı'nın bilim anlayışının doğayı kontrol altında tutmak, onu kendi çıkarları için kullanmak olduğunu ifade etmiştir.

Batı'ya karşı Doğu adına konuşulan belgeselde, 400 yıl Ortadoğu'nun yönetimini elinde bulunduran Osmanlı'dan da söz edilmiştir. Özellikle Batı'nın korkusunun yanı sıra hayranlığını da kazanmış olan Kanuni döneminin ihtişamı, hem Batı'ya, hem de Ortadoğu'ya tekrar hatırlatılmıştır. On beşinci bölümde Kanuni ve bir cihan hükümdarı olmasına neden olan fetihleri anlatıldıktan sonra İstanbul'un Paris'in beş katı olduğu, Osmanlı Sarayı'na Fransa'dan ve İngiltere'den elçilerin geldiği ve bu sarayın herhangi bir Avrupa sarayına zenginlik, üslup ve hükümlerlik anlayışı açısından denk olduğunu gördükleri belirtilmiştir. Ardından Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu, modern devletin ilk oluştuğu dönemin Kanuni'nin ikinci dönemi olduğunu ve modern Avrupa devletlerinin bunu örnek alarak bildiğimiz modern ulus devletleri inşa ettiğini öne sürmüştür. Fazlıoğlu bu şekilde Avrupa'da uç veren ulus devlet modelinin kaynağının Osmanlı olduğunu vurguladıktan sonra "Avrupa kimliği biraz Türklere karşı, biraz Türklere taraf olarak var edilmiş bir kimliktir. Dolayısıyla birbirini var eden iki entiteden bahsediyoruz" diyerek Batılı kimliğinin oluşumunda Türklerin rolünü vurgulamıştır. Belgeselde 'Oryantalizm' olgusunun ortaya çıkışı da tamamen Osmanlı'yla ilişkilendirilmiştir. Osmanlı'nın Batılılaşma serüveni ve Tanzimat'ın anlatıldığı on altıncı bölümde, Avrupa ve Osmanlı ilişkilerinin bahsedildiği yerde dış ses: "Bu iki dünya bağlantılı oldukça Osmanlı kültürü Batı

Avrupa üzerinde kalıcı bir etki bırakacaktı. Bu da yeni bir akademik kültürel hareketin doğuşuna sebep olacaktı: Oryantalizm.” demektedir. Oysa ki ‘Oryantalizm’ kavramı aynı anda birbiriyle çok da ilişkili olmayan yere ve isme referansta bulunur. Bu kavramın işaret ettiği Doğu yalnızca Osmanlı sınırlarını değil, İran’ı, Hindistan’ı, Çin’i de imleyebilmektedir (Çırakman,2005;195). Belgeselin devamında Doğu’daki eserlerin İngilizceye çevrilmesi, bu eserlerin Batı’da yarattığı büyük etki, Bin Bir Gece Masalları’nı İngilizceye çeviren Richard Burton’un hikayesi, Doğu’ya ve Müslümanlığa hayranlığı ama aynı zamanda onun eserlerinin entrika ve belirsizliklerle dolu bir Yakın Doğu imajını yerleştirdiği anlatılmaktadır.

3.3. İslami Hoşgörü ve İslam Dininin Bilime Katkıları

Oryantalist eserlerde Batı’nın gözünde “geri kalmış, egzotik, erotik, tuhaf” olan Doğu, tablolar ve kavramlarla anlaşılabilir, kabul edilebilir bir fenomen haline getirilmiştir. Bu eserlerin çoğu, “gerçekçi batılı” ve “tembel doğulu” arasındaki zıtlık üzerinden geliştirilen bir karakter tipolojisi oluşturmuştur (Aktaran: Arlı, 2009;22). Bu bağlamda Batı-dışı dünyanın Batı’yla ilgili fikir ve tanımlamalarını içeren Oksidentalizm ise, büyük oranda Oryantalizme verilen tepkici ve savunmacı cevaplarla kendisini gösterir ve daha çok ‘tarihsel gecikme’ bilinci ve psikolojisiyle ilişkilidir (Arlı, 2009;61-62). Bu anlamda *Batı’ya Doğru Akan Nehir*’de, Batı ile ilgili tüm görüş ve vurguların aynı motivasyondan kaynaklandığı söylenebilir. Belgeselin birçok bölümünde, bir şekilde Batı’nın bugünkü seviyeye erişmesinde Doğu’nun sağladığı katkılardan söz edilir. Örneğin belgeselin sekizinci bölümü İslam’ın ve Doğu’nun, dünyanın bilgi birikimine yaptığı katkının anlatılmasına ayrılmıştır. Bin yıl kadar önce Müslüman dünyasının, Batı’nın hayalindeki dünyadan çok farklı olarak, akılcılık ve bilimsel deney üzerine dayalı bir kültür olduğu, M.S. 830 yılında Avrupa’yı yoksulluk ve vahşet sarmışken, medeni dünyanın başkenti olan Bağdat’ta, Abbasi halifelerinin sarayında bilginin ışığının ayakta tutulduğu söylenmektedir. Özellikle El-Kindi’nin himayesinde bilginlerin bir araya gelip en önemli Yunan, Hint ve Pers felsefe ve bilim eserlerini Arapçaya tercüme ettikleri belirtilmiştir. Ardından Fatimilerin Kahire’de inşa ettikleri El-Ezher Camii’nin sadece bir ibadet yeri değil, halkın eğitimi için adanmış bir enstitü olduğu belirtilmiş ve “Burası dünyanın ilk üniversitesi olarak anılmaktan gurur duymaktadır” ifadesine yer verilmiştir. Doğu’da Ortaçağ’da bilim ortamının nasıl gelişkin olduğu ve eğitimin tüm halka açık olduğu üzerinde durulmuştur. Modern bilimin optik teknolojisini bulan İbnül Heysen’in ve arkadaşlarının, Yunanlıların doğal felsefe adını verdiği olguyu alıp, daha çok deneysel bilime benzeyen bir kavram haline getirdikleri ileri sürülmüştür. Daha sonra İbni Sina, Farabi, İbni Rüşd gibi bilim adamlarının evrensel bilgi birikimine yaptıkları katkılardan, Müslüman dünyasında o dönem okuryazar oranının yüksekliğinden ve psikiyatrik vakalar üzerine uzmanlaşan hastanelerden bahsedilmiş, “burada birçok akıl hastasının işkence edilip öldüğü Avrupa hastanelerindekinden çok farklı bir anlayış vardı” denilerek, bu dönemde Batıya olan üstünlük özellikle belirtilmiştir. Söz konusu dönemde müziğe de bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşıldığı anlatılmış ve

İspanya'daki El-Hamra Sarayı'nda kullanılan bilimsel metotlar sıralandıktan sonra şöyle denilmiştir:

“İslam biliminin altın çağının hikâyesi, Müslüman dünyasının egzotik veya fanatik oryantalist imajına ters düşmektedir... Bu bilginin sadece bir medeniyetin mülkünde olmadığı, zaman içinde elden ele geçtiğinin bir işaretidir ve 700 yıldır ileri bilim, teknoloji ve sanat Avrupa'da değil medeniyetin eski merkezi Ortadoğu'daydı”

Bilginin hiçbir medeniyetin mülkünde olmadığı, zaman içinde elden ele geçtiği biçimindeki ifadelere dikkat edildiğinde, satır aralarında bilginin ve onunla birlikte üstünlüğün de Doğu'ya geçebileceğinin ima edildiği görülmektedir. Belgeselin yedinci bölümünde Abbasilerden ve Bağdat'ın dönemin en büyük kenti ve kültür merkezi olmasından, Yunan klasiklerinin çevrilmesinden, Hindistan'dan matematik geleneğinin alınıp, bunların Batı'daki kullanışsız Roma rakamlarının yerine geçmesinin sağlanmasından bahsedilmektedir. Onuncu bölümde ise Haçlı Seferleri'nin, yarattığı yıkımın yanında, Doğu ve Batı arasında bilim ve teknolojinin transferine kapı araladığı ve Batı'da Rönesans'ın hazırlanmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Burada Doğu'nun Rönesans'a yaptığı katkının vurgulanması tesadüfi değildir; böylelikle Rönesans'la birlikte gelen bilimsel çalışmalarda ve Batı uygarlığın kazandığı ivmede Doğu'nun katkısının altı çizilmiş olmaktadır.

Belgeselde Emevi Camii'nin avlusunda bulunan eski güneş saati, Doğu'nun bilimsel gelişmişliğini ve dünya bilimine sağladığı katkıyı kanıtlayan önemli bir sembol olarak kullanılmış, sık sık görüntülerine yer verilmiştir. On birinci bölümde bu saatin özellikleri bir uzman aracılığıyla anlatıldıktan sonra “Dini kurumların aynı zamanda bilginlere ve gök bilimcilere ev sahipliği yaptığı bu çok yönlü gelişmiş dünya, duyarsız Ortaçağ Avrupa'sından fersah fersah ilerideydi. Bu İslam dininin özüne işlemiş bir şeydi” denilmiş ve Avrupa'da bilimin o dönem ne kadar geride olduğu, süreç içinde Müslümanlardan etkilenen laik-öğreti prensiplerini temel alan bazı kurumların ortaya çıkıp, kendilerini üniversite olarak tanıtmaya başladıkları anlatılmıştır. Tüm bu görüşleri büyük oranda özetleyen ve belgeselde vurgulanmak istenen asıl meselelerin tekrarlanmasıyla oluşturulan on sekizinci bölümde Batı medeniyetinin entelektüel üstünlüğüyle övüne geldiği, fakat küresel medeniyetin tamamen Batı'ya ait olmadığı belirtilmiştir. Ardından 11 Eylül saldırıları, ‘medeniyetler çatışması’ görüşü ve Batı'da artan İslamofobiye değinilerek, medeniyetler arası işbirliğinin ve ortak paydada buluşulması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur.

Batıya Doğru Akan Nehir'de İslamiyet, Türkiye ile Ortadoğu halklarını ortak paydada buluşturan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ‘İslami hoşgörü’ kavramı da, bu ortak paydadaki toplumları onore edecek biçimde, Batıya karşı verilecek önemli bir mesaj olarak görülmüştür. İslamiyet'in anlatılmaya devam edildiği altıncı bölümde Bekir Karlığa İslam toplumlarında yaşayan farklı

toplulukların kendi geleneklerini ve dinlerini yaşamayı sürdürdüklerini, çünkü İslamiyet'e göre putperestlik dışında tanrı inancına sahip olan insanların diline, dinine, kültürlerine, adetlerine müdahale edilemeyeceğini söylemektedir. Aynı bölümün sonunda İslam Devleti'nin çok kısa süre içinde büyük bir imparatorluğa dönüşmesinin altındaki neden olarak da, tolerans ve entegrasyona karşı olumlu tutumu gösterilmiştir. Belgeselde, içinde kilise de bulunan ve bir dönem iki cemaatin de aynı anda ibadet ettiği Şam'daki Emevi Camii, İslami hoşgörünün sembolü olarak birkaç kez gösterilmiştir. Arap İmparatorluğu'nun farklı dinlere gösterilen hoşgörünün üstüne kurulduğu, Harran'da, Mardin'de çok farklı dinlerin, kültürlerin aynı anda yaşaması örnekleri üzerinden ortaya koyulmuştur. Belgeselde Osmanlı'daki hoşgörü üzerinde de sık sık durulmuştur. Bu konuda da sık sık yapıldığı gibi Batılı bir uzmanın tanıklığına başvurulmuştur. Heat Lowry Osmanlıların beraberlerinde hoşgörü ve iyi muameleden oluşan pax-Ottomanicayı, bir tür Osmanlı barışını getirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın fethettiği yerlere İslam kültürünü dayatmadığı ve onları inanç sistemlerine göre farklı milletler olarak ayırdığı anlatılmıştır. Örnek olarak da Sefarad Yahudilerinin 1492'de İber Yarımadası'ndan sürüldüğünde Osmanlı'nın onlara kucak açtığı ve önemli ticaret şehirlerinde Yahudilerin, Hıristiyanların ve tüm azınlıkların ticaret yapabildiği hatırlanmıştır. Çalışmanın başında da belirtildiği gibi, Türk dış politikasının yeni yönelimi dolayısıyla, bölgede etkin bir aktör olmak amacıyla, Osmanlı'nın yönettiği bölgelerle ilişkilerde, ortak geçmişin kullanılması yönünde bir eğilim söz konusudur. Belgeselde Osmanlı'nın farklı kültür ve dinlere karşı gösterdiği hoşgörü, bu politikayı destekleyici mahiyette olması açısından işlevsel olarak kullanılmıştır.

3.4. "Doğu ve Batı Arasındaki Köprü" Olarak Türkiye ve AK Parti İktidarı

Türkiye uzun yıllardan beri birçok mecrada, özellikle ülke tanıtımı için yapılan etkinliklerde "Doğu ve Batı arasındaki köprü" olarak tanıtıldı ve "köprü" metaforu, ideolojik yelpazedeki tüm kesimler tarafından benimsen bir metafor oldu. Meltem Ahıska, Tanzimat Dönemi'nden başlayarak ülkeyi giderek "istila eden" Batı kültürü, bilgisi ve teknikleri karşısında yaşanan "kayıp" duygusu nedeniyle bu tür sentez fikirlerinin ağırlık kazandığını belirtmektedir. Ona göre, "fantazmatik" buluşturma zemini oluşturan sentezlerden biri de bu "köprü" metaforudur. Bu buluşturmada 'köprü', Batı ile Doğu'yu buluşturan bir bağlaç değil, Türk kimliğini kurgulayan ontolojik bir figürdür. Önemli olan, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bölünmüş olması değil, tam da bu bölünmenin kimliği kurmasıdır. Türkiye'nin Doğulu mu, Batılı mı olduğuna dair yaşanan ikirciklik, farklı ideolojilere geniş manevra alanı yaratmaktadır. 'Köprü' metaforu kullanılarak kimi zaman "yoz Batı" ya karşı "erdemli Doğu", kimi zaman da "cahil Doğu"ya karşı "ileri Batı" öne çıkarılır (Ahıska, 2009: 1055). *Batiya Doğru Akan Nehir*'de de 'köprü' metaforu güçlü bir şekilde kullanılmış ve Türkiye bu sayede Ortadoğu'yu Avrupa'ya bağlayan yegane güç olarak öne çıkarılmıştır. Bu metaforun kullanımı ilk olarak Osmanlılar üzerinden gerçekleştirilir. On dördüncü bölüm Osman Gazi'nin rüyasıyla başlar ve dış sesin ilk ifadelerinden biri "..Osmanlılar hem Avrupa hem de Asya'ya kucak açan bir dünya

gücü haline gelecekti" biçimindedir. Filmde Osmanlıların yüzyıllar boyunca Doğu ve Batı'nın tam ortasında olmaya devam edecek bir imparatorluğun ve hanedanlığın temellerini atmış olduğu belirtilmiştir. Doğu ve Batı'nın tam ortasında olmak belgeselde bir avantaj olarak sıklıkla vurgulanmaktadır. On altıncı bölümde İstanbul için kullanılan ifade de şehrin üstünlüğü köprülük vazifesini ifa etmesinden gelmektedir: "Bir ayağı Asya'da diğeri Avrupa'da, iki kıta üstünde yükselen yegâne şehir: İstanbul...". Günümüzün Türkiye'si ve AKP iktidarındaki kalkınma hamleleri de Türkiye'nin Doğu ve Batı arasındaki rolü üzerinden tanımlanmıştır. On yedinci bölümde Ortadoğu'da doğan "medeniyet nehri"nin 12.000 yıl boyunca Türkiye topraklarına akmaya devam ettiği belirtilmiş, günümüzde de Türklerin Doğu'yla Batı, Asya'yla Avrupa, Türk dünyasıyla İslam dünyası, Avrupa Birliği ve ABD arasında bir köprü rolü üstlendiği de eklenmiştir. Belgeselin sonlarına doğru, Türkiye'nin köprü rolüne dair daha iddialı bir ifade kullanılmıştır:

"Bu belgeselde, bu ülkenin bin yıldır Doğu ve Batı arasında nasıl bir köprü olduğunu inceledik. Pek çok farklı inanaşa sahip çok çeşitli halk kitlelerinin yaşadığı bir devletin idaresinde Türkiye'nin başarısını gördük. Belki de çağdaş dünyanın bu örnekten çıkarması gereken dersler var."

Burada belgeselin hükümetin eğilim ve mesajlarını seslendiren bir üsluba sahip olduğunu belirtmek şaşırtıcı değildir. Ancak şaşırtıcı olan, hükümetin dış politika vizyonu için son derece işlevsel olan bu belgeselde kullanılan "köprü metaforu"na Ahmet Davutoğlu'nun yaklaşımının son derece olumsuz olmasıdır. Davutoğlu bir yazısında, Türkiye'nin uluslararası sitemdeki rolü tanımlanırken genellikle "bir köprü olma" rolü üzerinde durulduğunu, ancak köprünün tek işlevinin iki entite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibaret olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu ifade, Türkiye'yi kendi bağımsız varlığı olan bir aktör olarak tanımlamamaktadır. Türkiye'nin Doğu ile ilişkilerinde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir batılı, Batı ile ilişkilerde ise Doğu'nun olumsuz görünen unsurlarını taşıyan bir doğulu olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu nedenle, Davutoğlu'na göre bu metafor, Türkiye'nin konumunu belirlemek için kullanılmamalıdır (Radikal, 26.02.2004).

Belgeselde Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemleri olan Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni dönemleri anlatıldıktan sonra doğrudan 19. yüzyıla geçilmiştir. Osmanlı'nın Batı'daki gelişmelere ayak uyduramaması nedeniyle girilen Batılılaşma çabaları, milliyetçilik akımları sonucu Osmanlı'nın dağılmaya başlaması, Tanzimat ve Islahat fermanları ve Abdülhamit'in İmparatorluğu bir arada tutmak için verdiği mücadele anlatılmıştır. II. Abdülhamit üzerinde özellikle durulmuş; İstanbul'u Hicaz'a ve Bağdat'a bağlamak için hazırladığı demiryolu projelerinden bahsedilmiştir. Günümüzde tamir edilerek hala kullanılan Hicaz Demiryolu için:

“Tarihteki Müslüman güçlerden hiçbirinin rekabet edemediği bir Osmanlı mirasının belgesi” denilmiştir. Belgeselde ayrıca II. Abdülhamit’in imparatorluğun çöküşünü çeyrek yüzyıldan fazla geciktirdiği, kendi modernizasyon sürecinden geçen subaylar tarafından iktidardan uzaklaştırıldığı ve İttihat ve Terakki’nin kısa bir sürede İmparatorluğu dağılma noktasına getirdiği belirtilmiştir. Burada II. Abdülhamit ve Hicaz Demiryolu üzerinde durulması tesadüfi değil, bunların Ortadoğulu Müslüman halkların kolektif belleğindeki olumlu imajı nedeniyledir. II. Abdülhamit, tam da İngiltere, Fransa gibi Batılı güçlerin Ortadoğu’daki hakimiyetlerinin en üst düzeyde olduğu sırada “Osmanlıcılık” ideolojisini bırakmış, pan-İslam doktrinini benimsemiştir. Abdülhamit’in bu doktrini benimsemesi, halife olarak konumu ve dünyadaki bütün Müslümanların koruyucusu olma iddiasıyla ilişkilidir. Hem iç siyasette Arap halklarının sadakatini sağlamasına neden olan, hem de dış siyasette Batı’ya karşı elini güçlendiren bu politikası nedeniyle, onun hükümdarlığında ileri gelen Müslüman Arap ailelerin çoğu önemli idari mevkilere daha kolay ulaşmış ve prestijleri artmıştı. Pan- İslamın en önemli maddi simgesi Şam’dan Medine’ye kadar uzanan Hicaz Demiryoluydu ve bu yol, Avrupa sermayesiyle değil, dünya Müslümanlarının bağışlarıyla finanse edildiği için ayrıca önemliydi (Cleveland, 2008;135-136).

Belgeselde II. Abdülhamit’in ardından Birinci Dünya Savaşı, buradaki cepheleler, Çanakkale’de verilen mücadele anlatıldıktan sonra Türklerin bağımsızlıklarını geri kazanmak için ayaklandıkları, “Çanakkale Savaşı’nda adını duyuran Gazi Mustafa Kemal’in” Kurtuluş Savaşı’na önderlik ettiği ve bu savaşın yeni bir devlet ve yeni bir rejimin kurulmasıyla sonuçlandığı belirtilmiştir. Hemen ardından devrim ve inkılaplar dış ses tarafından durgun bir ses tonuyla şu ifadelerle anlatılmıştır:

“Saltanat lağvedilerek Cumhuriyet ilan edildi. Ankara başkent oldu ve burada yeni bir meclis kuruldu. Osmanlı hanedanı sürgüne gönderildi. Kılık kıyafet devrimi yapıldı. Alfabe ve takvim değiştirildi. Medreseler kapatılarak Batı tarzı eğitime geçildi. Laikliğin kabul edilmesiyle din ve devlet işleri birbirinden ayrılmaya çalışıldı”.

Devamında İsmet İnönü’nün iktidarının dünyada faşizm ve komünizmin iktidara geldiği bir döneme rastladığı, bu dönemde İnönü’nün eskiye dönüşü önlemek için sert tedbirler aldığı, dini içerikli yayınlara sansür uygulandığı belirtilmiştir. II.Dünya Savaşı’yla demokrasinin kazandığı zafer vurgulanmış, bu arada 1948 yılında Birleşmiş Milletlerin aldığı kararla bölgede İsrail Devleti’nin kurulmasıyla hiç dinmeyecek bir huzursuz döneme girildiği belirtilmiştir. Demokrat Parti’nin seçim zaferi, “halkın isteği doğrultusunda din ve inanç özgürlüğünü getirmesi”, çok partili hayata geçince “Halk Partisi’nin kendisinin de katı laiklik anlayışından tavizler verdiği” ifadelerine yer verilmiştir. 27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerinden bahsedilmiş, “muhafazakârlık ve liberalizmin bir sentezini oluşturan Turgut Özal’ın iktidarı” anlatılmaya başlanmıştır. Ülkenin yeniden hızlı bir kalkınma yoluna girdiği belirtilmiş, fakat Özal’ın ölümünün ardından yeniden istikrarsızlığın başladığı ifade edilmiştir. Bu noktada doğrudan 28 Şubat dönemi anlatılmaya

başlanmıştır. Ardından Recep Tayip Erdoğan'ın 1994'deki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve bu sıradaki icraatları ile AK Parti'nin kuruluşundan iktidara gelişine kadarki süreçte yaşananlar anlatılmıştır. AKP'nin Özal'dan aldığı mirası sürdürerek neo-liberal süreci desteklediği, "ülke geçmişiyle yüzleşip halkıyla barışırken", AKP'nin Türkiye'yi dünyanın sayılı ekonomileri arasına soktuğu belirtilmiştir. Ortadoğu'da oluşan yeni düzen ve Arap baharında Türkiye'nin oynadığı rol üzerinde durulmuş, bu doğrultuda önce Davos'ta yaşanan "one minute" olayı aktarılmış ardından şu ifadelerle yer verilmiştir:

" İslam'la demokrasinin uzlaşabileceğini ispatlayarak Türkiye Ortadoğu İslam ülkeleri arasında örnek konuma geldi...Başbakan Erdoğan tarafından Davos'ta benimsenen demokrasi ve özgürlüğün yanında yer alma tutumu totaliter rejimlerle yönetilen Ortadoğu ve İslam ülkelerine bir uyanış çağrısı oldu. Türkiye'nin Ortadoğu'da Filistin'e yönelik destekleyici rolü, Filistinlilerin içinde bulunduğu kötü durumun dünyanın siyasal ve diplomatik gündemine getirilmesine yardımcı oldu. Bu Türkiye'yi Ortadoğu'da filizlenmeye başlayan demokratik hareketler için bir ilham kaynağına dönüştürdü"

Tayip Erdoğan da söz alarak Türkiye'nin, merkezinde bulunduğu bu geniş coğrafyada kalıcı istikrarın ve barış ortamının sağlanması, güven ve refahın oluşturulması için kilit rol oynayan, stratejik önemi yüksek bir aktör olduğunu söylemek suretiyle, Türkiye'yi Ortadoğu bölgesindeki bir "yumuşak güç" olarak tarif etmiştir. 18. bölümde bir kez daha tüm İslam dünyası adına konuşulmuş, İslamofobi, Batı'nın üstünlük iddiaları ve medeniyetler çatışması savlarının geçersizliği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Avrupa'da var olan kültürel ırkçılık ve 11 Eylül saldırılarının üzerinden "medeniyetler çatışması" fikrinin güçlendirilmeye çalışılması, aynı zamanda silah sanayinin çıkarları doğrultusunda İsrail-Filistin çatışmasının körüklenmesi, Neo-Conların Ortadoğu'yu yeniden yapılandırmak için yaptığı planların da İslamofobiyi arttıran etkenler olduğu anlatılmıştır. Bu arada söz verilen çeşitli uzmanlar özetle Huntington'un görüşlerini çürütmeye yönelik argümanlar ileri sürmüş ve medeniyetlerin değil, çıkarların çatıştığını vurgulamışlardır. 19. bölümde ise haberlerin ve bilginin dünyada hızla dolaşması, bir ülkede yaşanan olayların artık diğer ülkeleri de etkilediği, küreselleşmeyle birlikte nefret, korku ve hoşgörüsüzlüğün de küreselleştiği, Müslümanlara, başörtüsüne, şeriata yönelik önyargı ve korkuların arttığı belirtilmiştir. Bu minvalde, Erdoğan'ın yeni bir medeniyet perspektifi geliştirilmesi gerekliliği, toplumların birbirini daha iyi anlamalarının gerektiği biçiminde özetlenebilecek ifadelerine yer verilmiştir. Çeşitli konuşmacıların, toplumların birbirlerinin mirasına saygı duyması gerektiği yönündeki fikirlerinin, karşılıklı saygı ve diyalog gibi unsurların yanı sıra; Türkiye'nin İspanya ile birlikte ön ayak olduğu "medeniyetler ittifakı" projesi anlatılmıştır. Belgeselde Batı dünyasının, İslam ve Batı uygarlığının çatışma halinde olduğu şeklindeki savlarına, El- Kaide ve benzeri radikal İslamcılarının yaptıkları eylemleri tüm Müslüman dünyasına mal etmesiyle sonuçlanan önyargılarına karşı son derece olumlu ve yapıcı bir söylem

geliştirilmiştir. 'İttifak', 'hoşgörü', 'diyalog' gibi evrensel olarak kabul gören değerlere referansla ortaya koyulan bu görüşler, bölgesinde 'yumuşak güç' olmaya çalışan Türkiye için işlevsel adımlardır. Belgeselin sonlarında öne çıkarılan bu konuların, Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olmasından sonra, onun yerine Başbakan'ın dış politikadan sorumlu başdanışmanı olan İbrahim Kalın'ın "İslam ve Batı" adlı eserinde derinlemesine ele alındığı görülmektedir. Belgeselin çekildiği 2011 tarihinden üç yıl önce basılan eserde Kalın, tam da bu iki medeniyet arasındaki çatışma, rekabet ve uzlaşma biçimlerine bürünen ilişkinin tarihini incelemiştir. Bu tarihi sadece bir savaşlar ve çatışmalar tarihi olarak okumanın çok doğru olmadığını, kitabının bu iki kültür ve medeniyet havzasının birbirlerini bundan sonra nasıl görecekleri ve görmeleri gerektiği üzerinde durduğunu belirtmiştir (2008;8). Kalın'ın ayrıca, AB'ye stratejik nedenlerle girmek isteyen Türkiye'nin, bu sürece bir kültür ve medeniyet boyutunu eklemenin daha anlamlı olacağını düşündüğünü belirtmesi de (2008; 16) AK parti'nin konuya yalnızca felsefi ve etik boyutlarıyla değil, aynı zamanda pragmatik olarak da yaklaştığını göstermektedir.

Sonuç

Yukarıda da belirtildiği gibi, bir ülkenin 'yumuşak gücü'nün artması, kültürünün evrensel değerleri içermesi ve politikalarının başka ülkelerin de paylaştığı değerlere hizmet etmesiyle ilişkilidir. Bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu'da yumuşak güç olma hedefi, politika ve değerlerini yeniden revize etmesini ve bölgeye ilişkin yeni bir perspektif oluşturmasını gerektirmiştir. *Batiya Doğru Akan Nehir* belgeseli tam da bu amaçla gerçekleştirilmiş bir projedir. Belgeselde yalnızca Türkler adına değil, genelde tüm Doğu halkları, özelde de Ortadoğu halkları adına konuşan bir anlatı hakimdir. Anlatının bu denli Mezopotamya ve Ortadoğu üzerinden kurulması, *Batiya Doğru Akan Nehir*'i bu bölge halklarının da rahatlıkla sahiplenecekleri bir proje olarak ortaya koymaktadır.

Batiya Doğru Akan Nehir'in başlıca çekilme nedeni "medeniyetler çatışması/ayırımı" yaklaşımına karşı geliştirilen tepkidir ve filmin temel meselesini, bu ayrıştırmanın sakıncalarının ve yanlışlığının ortaya koyulması teşkil etmiştir. Belgeseldeki temel argümanlardan bir diğeri de geçmiş Doğu uygarlıklarının büyüklüğü ve evrensel uygarlığın gelişimine en az Batı uygarlığı kadar katkı sunduklarıdır. Bu doğrultuda Batı'nın kendini diğer medeniyetlerden üstün görmesinin yanlışlığı konusunda izleyici ikna edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca filmde İslamiyet, Türkiye ile Ortadoğu halklarını ortak paydada buluşturan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. "İslami hoşgörü" kavramı da, bu ortak paydadaki toplumları onore edecek biçimde, Batiya karşı verilecek önemli bir mesaj olarak görülmüştür.

İlerleyen aylarda uluslar arası kanallarda da yayınlanacağı söylenen belgesel, Ortadoğu uygarlıklarının insanlığa sunduğu katkıları anlatırken, birkaç yıldır oryantalist eserlerde küçümsenen bölge halklarına özgüven aşılama noktasında da bir işlev görmektedir. Bölgesel güç olmaya çalışan Türkiye'nin dış politikasından bu

belgeselin işlevi ise, çevre ülkelerinin halklarının, kendi tarihlerini Avrupa merkezci bir bakış açısıyla değerlendirmekten uzaklaşmasına ve kendi referanslarıyla barışık hale gelmelerine zemin hazırlayacak olmasıdır. Çünkü hedeflenen, Osmanlı mirasını paylaşan tüm halkların bu ortak tecrübeyi tekrar hatırlaması ve bu yolla jeopolitik olarak bu mirasın merkezinde yer alan Türkiye'nin bölgedeki "yumuşak güç" kapasitesini arttırmasıdır. Böylece Batı'ya medeniyetin kurucuları olarak yalnız olmadıkları hatırlatılırken hem sağlam bir argümandan yola çıkılmakta hem de belgeselde sözü edilen Doğu toplumlarıyla Osmanlı'dan tevarüs edilen yakınlık yeniden pekiştirilmek istenmektedir.

KAYNAKÇA

- ARLI, Alim (2009). Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin. İstanbul: Küre Yayınları.
- AHISKA, Meltem (2009). 'Garbiyatçılık: Türkiye'de Modernliğin Grameri', Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c. 9, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 1039-1065.
- AYDOS, Serpil (2010). Anadolu'dan Geldik! Devletin Tanıtım Filmlerinde Ulusal Kimlik Anlatısı. Ankara: Kilit Yayınları.
- BARKER, Cristopher & D.GALASİNSKÍ (2001). Cultural Studies and Discourse Analysis: Dialogue on Language and Identity. Sage Puplication, London.
- CHANAN, Michael (2007). The Politics of Documentary. British Film Institue, London.
- CARLEBACH, Michael (1988). 'Documentary and Propaganda: The Photographs of the Farm Security Administration' The Journal of Decorative and Propaganda Arts, Vol.8: 6-25.
- CLEVELAND, William (2008). Modern Ortadoğu Tarihi. Mehmet Harmancı (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- ÇİFTÇİ S. ve F. ERTUGAY , 'Türkiye'nin Dış Politikası Bağlamında Ortadoğu'ya Yönelik Tutumlar: Üniversite Öğrencilerinin Algıları Hakkında Bir Alan Araştırması(<http://www.k-state.edu/polsci/faculty/sciftci/fp.pdf>).
- ÇIRAKMAN, Aslı (2005). 'Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi' Doğu-Batı, Sayı:20: 189-207.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2011). Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu. İstanbul: Küre Yayınları.
- DAVUTOĞLU, Ahmet 'Türkiye Merkez Ülke Olmalı' Radikal, 26.02.2004.

- ELLSWORTH, Elizabeth (1991). ‚I Pledge Allegiance: The Politics of Reading and Using Educational Films‘ Curriculum Inquiry, Vol. 21, No: 1: 41-64.
- HALİKARNAS BALIKÇISI (1977). Hey Koca Yurt. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- KARADELİ, Cem (2007). ‚Ortadoğu'ya Yönelik Türk Dış Politikasında Kırılmalar ve Yenilikler‘ Akademik ORTA DOĞU, Cilt 2, Sayı 1.
- KALIN, İbrahim (2008). İslam ve Batı. İstanbul: İSAM Yayınları.
- NICHOLS, Bill (1991). Representing Reality: Issues and Concepts in Documentary. Indianapolis: Indiana University Press.
- NYE, Joseph (2005). Yumuşak Güç. Rayhan İnan Aydın (Çev.), Ankara: Elips Kitap.
- OĞUZLU, Tarık (2008). Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West? Turkish Studies, 9:1, 3-20.
- ROTHA, Paul (1995). Belgesel Sinema. İbrahim Şener (Çev.), İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- WHITEMAN, David (2004). ‚Out of the Theaters and Into the Streets: A Coalition Model of the Political Impact of Documentary Film and Video.‘ Political Communication, 21:51-69.
- YAĞBASAN, Mustafa ve Abdülsamet Günek (2010). „Arap Medyasında Türkiye'nin Değişen Siyasal Algısı“ Global Media Journal, Sayı:1, Güz.
- ‘Batı'ya Doğru Akan Nehir'e Büyük Övgü‘ <http://www.habersok.com/batiya-dogru-akan-nehire-buyuk-ovgu/>.(E.T: 01.15.2012).
- ‘Medeniyetlerin Bugüne Dek Anlatılmamış Hikayesi‘ 18 Eylül 2011. <http://www.e-haberajansi.com/medeniyetlerin-bugune-dek-anlatilmamis-hikayesi-10338.html>. (E.T: 01.02.2012).
- ‘Hattı Değil Sathı Diplomasi‘ 04.01.2010. <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=13375329>. (E.T: 01.02.2012).
- ‘Davutoğlu: Türkiye, Düzen Kurucu Ülke Konumunda‘ 23 Haziran 2009. <http://www.haberler.com/davutoglu-turkiye-duzen-kurucu-ulke-konumunda-haberi/> (E.T: 01.15.2012).
- ‘Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu: ‘Yeni Bir Ortadoğu İstiyoruz‘ <http://www.iwf.org.tr/2012/10/disisleri-bakani-ahmet-davutoglu-yeni-bir-ortadogu-istiyoruz/?lang=tr>. (E.T: 01.02.2012).
- ‘Batıya Doğru Akan Nehir‘,17 Eylül 2011.<http://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/batiya-dogru-akan-nehir-9452.html>. (E.T: 01.15.2012).